

Jakub Ali Farhan

Uniwersytet w Białymstoku

jakub.farhan@gmail.com

Edukacja prawnicza w Polsce i Chinach

Legal Education in Poland and China

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy obowiązującego systemu edukacji prawniczej w Polsce i Chinach. Przedstawiono w nim główne czynniki mające wpływ na obecny stan obu systemów – ich ewolucję historyczną, kwestie kulturowe społeczeństw i ustrojowe państw, w których obowiązują. Autor wskazuje już istniejącą współpracę w zakresie edukacji prawniczej Chin oraz państw zachodnich. Rozważania dotyczą również przyszłości potencjalnej współpracy polskich i chińskich wydziałów prawa.

Słowa kluczowe: Polska; Chiny; edukacja prawnicza

WSTĘP

Funkcjonujące w poszczególnych krajach systemy edukacji prawniczej ewoluowały na przestrzeni wieków i są efektem pewnego procesu historycznego, a świadomość występujących między nimi różnic oraz ich przyczyn jest niezbędna w kontekście nawiązywania potencjalnej współpracy uniwersyteckiej. Na potrzeby niniejszych rozważań edukacja prawnicza jest rozumiana jako ogół czynności i procesów odbywających się w ramach szkolnictwa wyższego, mających na celu przekazanie wiedzy i kształtowanie umiejętności niezbędnych do praktykowania prawa lub powiązanej z prawem pracy naukowej¹.

Dotychczas, ze względu na odmienności kulturowe, raczej nie podejmowano badań komparatystycznych systemów edukacji prawniczej w Chinach i krajach zachodnich, a współpraca uniwersytetów odbywała się przede wszystkim w obrębie nauk „politycznie neutralnych”, takich jak matematyka, architektura, budownictwo

¹ Zob. *Edukacja*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/edukacja;3896542.html> [dostęp: 23.11.2017].

czy medycyna. Jednakże należy postawić tezę, iż pomimo różnic nie tylko w samych systemach edukacji prawniczej, ale i w całej kulturze prawnej, współpraca polskich oraz chińskich wydziałów prawa ma rację bytu. Ponadto, na przestrzeni najbliższych lat, będzie ona nawiązywana na coraz szerszą skalę.

Niniejsze rozważania zostały przeprowadzone w oparciu o metodę historyczno-prawną, dogmatyczno-prawną oraz socjologiczną, poprzez przedstawienie ewolucji systemów edukacji prawniczej w Polsce i Chinach, analizę ich determinantów ustrojowych, stanu obecnego oraz wskazanie kulturowych i społecznych różnic w postrzeganiu prawa. Poznanie powyższych czynników umożliwi lepsze zrozumienie specyfiki studiów prawniczych w obu krajach, co jest niezbędne, aby współpraca wydziałów prawa mogła się harmonijnie rozwijać. Dodatkowo wskazano występujące już przejawy współpracy w obrębie edukacji prawniczej chińsko-zachodniej, które umacniają w przekonaniu, iż współpraca ośrodków zachodnich (w tym polskich) z chińskimi będzie się rozwijała i kierowała ku ściślejszej współpracy.

CZYNNIKI ZWIASTUJĄCE INTENSYFIKACJĘ WSPÓŁPRACY W ZAKRESIE EDUKACJI PRAWNICZEJ

Po latach samoizolacji, spowodowanej rewolucją kulturalną, doszło do znaczących zmian w polityce Chin. Wraz z dynamicznym rozwojem gospodarczym tego państwa i otwieraniem się na świat zachodni doszło również do stopniowego nawiązywania współpracy w kwestiach niezwiązanych ściśle z gospodarką, w szczególności współpracy z zagranicznymi uniwersytetami. Z danych z 2013 r. wynika, że około 1400 zagranicznych ośrodków akademickich zostało zaakceptowanych przez organy władzy publicznej w Chinach, dostając zezwolenie na szeroko rozumiane działanie w tym kraju². Ponadto od końca ubiegłego wieku dochodzi do powstawania kolejnych ośrodków naukowych, których działalność skupia się przede wszystkim na edukacji prawniczej chińsko-zachodniej. Należy tu wymienić np. Paul Tsai China Center na Uniwersytecie w Yale, które w 1999 r. rozpoczęło i nieprzerwanie rozszerza działalność w zakresie prowadzenia projektów m.in. mających doprowadzić do postępów w reformowaniu prawa chińskiego. Ośrodek aktywnie współpracuje z szeregiem instytucji oraz osób fizycznych w Chinach, włączając w to sądy, wydziały administracyjne, legislaturę, uniwersytety, naukowców i prawników³.

² P.G. Altbach, *Chinese Higher Education in an Open-Door Era*, [w:] *The International Imperative in Higher Education. Global Perspectives on Higher Education*, Rotterdam 2013, DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-6209-338-6_34, s. 15.

³ Yale Law School, <https://law.yale.edu/china-center/programs/chinese-legal-reform> [dostęp: 20.10.2017].

Kolejnym ośrodkiem tego typu jest Finnish China Law Center, skupiające się na koordynowaniu i wspieraniu badań naukowych oraz edukacji związanej z chińskim prawem i kulturą prawną. Centrum kultywuje współpracę pomiędzy fińskimi i chińskimi uniwersytetami, ściśle współpracując z chińskimi i międzynarodowymi partnerami w celu promocji współpracy międzynarodowej w tym obszarze⁴.

Ostatnim przykładem, ale zdecydowanie nie najmniej ważnym, jest założona na podstawie umowy pomiędzy Wspólnotą Europejską oraz rządem chińskim z 2008 r., położona w Pekinie, China-EU School of Law (CESL). Ośrodek ten, jako jedyny wydział prawa w Chinach, zajmuje się kształceniem zarówno Chińczyków, jak i cudzoziemców. W założeniu jego absolwenci mają zdobyć wiedzę z zakresu prawa chińskiego i szeroko rozumianego prawa zachodniego⁵.

EWOLUCJA EDUKACJI PRAWNICZEJ W CHINACH

Aktualnie obowiązujący system prawny, rzutujący na obraz edukacji prawniczej w Chinach, jest zdeterminowany wielowiekową tradycją feudalizmu. Przez tysiące lat w Chinach panowały rządy silnych jednostek, a nie rządy prawa. W feudalnym społeczeństwie chińskim, pod władzą cesarską, klasyczna nauka przywiązywała szczególną wagę do interesów państwowych kosztem interesu jednostki⁶. Dopiero pod koniec XIX w., kiedy Chiny zostały zmuszone do otwarcia się na kraje zachodnie, zdano sobie sprawę z tego, że obowiązujący system jest przestarzały i musi zostać zmieniony⁷. Jednak ze względu na bariery językowe, brak wykwalifikowanych prawników i inne trudności nie udało się, mimo prób, „zaszczepić” systemu *common law* na wzór systemów anglosaskich⁸.

Niemal cały XIX w. oraz I połowa XX w. były niezwykle burzliwym okresem w historii Chin. Poczynając od m.in. przegranej wojny z Wielką Brytanią (1839–1842), w następstwie której doszło do serii powstań i buntów spowodowanych

⁴ Finnish China Law Center, <http://blogs.helsinki.fi/chinalawcenter/objectives> [dostęp: 20.10.2017].

⁵ China-EU Law School, http://en.cesl.edu.cn/About_us.htm [dostęp: 20.10.2017].

⁶ P.H. Phan, *Clinical Legal Education in China: In Pursuit of a Culture of Law and a Mission of Social Justice*, „Yale Human Rights and Development Journal” 2005, Vol. 8(1), s. 121.

⁷ W 1839 r. Wielka Brytania wysłała wzdłuż rzeki Jangcy okręty wojenne, zmuszając władców Chin do otwarcia swoich portów i rynków na handel opium. Wskutek tego doszło do wybuchu tzw. I wojny opiumowej, przegranej przez Chiny. Chiny zostały zmuszone do otwarcia i odstąpienia kontroli nad szeregiem „portów traktatowych” wzdłuż wybrzeża Chin i rzeki Jangcy, w których wiele zagranicznych państw cieszyło się przywilejami eksterytorialnymi. Zob. A.A. Kaufman, *The “Century of Humiliation” and China’s National Narratives*, www.uscc.gov/sites/default/files/3.10.11Kaufman.pdf [dostęp: 28.10.2017].

⁸ Z. Wang, *Legal Education in Contemporary China*, „The International Lawyer” 2002, Vol. 36(4), s. 1203.

niekorzystnymi dla Chin postanowieniami traktatu nankińskiego, kończącego tę tzw. wojnę opiumową, oraz traktatu uzupełniającego, przez II i III wojnę opiumową, wojnę chińsko-francuską, po wojny z Japonią⁹. W historii Chin lata 1839–1949, czyli okres utworzenia Chińskiej Republiki Ludowej, są określane jako „wiek upokorzeń”¹⁰. Wskutek powyższych czynników na początku XX w. w Chinach wciąż nie funkcjonował zunifikowany system edukacji prawnej¹¹.

Dopiero po 1928 r. Kuomintang, nacjonalistyczna partia polityczna, ostatecznie zajął Pekin, jednocząc podzielone dotychczas Chiny¹². Zaowocowało to rozwojem edukacji prawniczej w tym państwie, które przyjęły wówczas system prawa *civil law*¹³. Podążając za modelem kontynentalnym, studenci byli dopuszczeni do studiów prawniczych bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej, zwieńczonej jednakowym dla wszystkich egzaminem. Program studiów trwał 4 lata, a po jego zakończeniu uzyskiwało się tytuł *Bachelors of Law*¹⁴. Popularność prawa jako kierunku studiów wywołała reakcję rządu w tej kwestii. W 1932 r. zabroniono uniwersytetom przyjmowania większej liczby studentów na kierunki studiów związane z naukami społecznymi i artystycznymi, które uważano za mniej istotne, niż na inżynierię oraz kierunki ścisłe¹⁵. Mimo wszystko był to, w porównaniu do lat wcześniejszych, rozkwit edukacji prawniczej w Chinach. W 1949 r. funkcjonowały 53 wydziały prawa, a nabór studentów na prawo w 1947 r. wyniósł 155 tys. osób¹⁶.

Nie można jednak mówić o względnej stałości prawnej i politycznej, umożliwiającej dalszy rozwój nauki prawa, ze względu na trwającą od 1927 do 1950 r. wojnę zwolenników Kuomintangu z komunistami, zakończoną zwycięstwem Komunistycznej Partii Chin (KPCh). Zwycięstwo KPCh uniemożliwiło kontynuację rozwoju zachodniej myśli prawnej w Chinach¹⁷. W 1957 r. wstrzymano działalność prawników w zakresie wykonywania usług prawnych, a następnie system sądow-

⁹ Zob. N. Bociański, *Chiny w XIX i na początku XX wieku. Zarys sytuacji politycznej i społecznej*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2014, nr 1.

¹⁰ Zob. P. Gries, *China's New Nationalism: Pride, Politics, and Diplomacy*, University of California Press, 2004, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2006.00358.x>.

¹¹ Z. Wang, *op. cit.*, s. 1204.

¹² Lata 1916–1928 to okres największego rozbitcia Chin. Jest on w literaturze określane również „erą militarystów”. Poszczególne regiony były wówczas rządzone przez lokalnych watazków. Zob. J. Polit, *Wojny chińskich warlordów 1916–1928*, Zabrze–Tarnowskie Góry 2017.

¹³ Z. Wang, *op. cit.*, s. 1204.

¹⁴ A.W. Conner, *China's Lawyers and Their Training: Enduring Influences and Disconnects*, [w:] *Legal Development in East Asia: China and Vietnam Compared*, eds. J. Gillespie, A.H.Y. Chen, London 2009.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ N. Nielsen, *Legal education in China. How do Chinese universities prepare law students for legal practice*, 2011, www.academia.edu/3643300/Legal_education_in_China_How_do_Chinese_universities_prepare_law_students_for_legal_practice [dostęp: 18.11.2017], s. 1.

nictwa został niemal doszczętnie zniszczony podczas tzw. rewolucji kulturalnej z lat 1966–1976¹⁸. Przewodniczący KPCh – Mao Tse-Tung – uważał prawo za przydatne narzędzie do celów politycznych, lecz nie przywiązywał do niego nazbyt wielkiej wagi. Zdecydowanie nie dopuszczał możliwości, by formalne zasady i procedury stały na drodze rewolucji. Stosowanie prawa było niezwykle elastyczne, dostosowywane do potrzeb politycznych¹⁹. Był to również okres stagnacji w zakresie edukacji prawniczej. Przez prawie 8 lat (1964–1970, 1972) żaden z ośrodków akademickich nie przyjął ani jednego nowego studenta, a w przeciągu 11 lat wszystkie placówki wykładające prawo – z wyjątkiem Uniwersytetu w Pekinie oraz Uniwersytetu w Jilin – zostały zamknięte²⁰. Obraz edukacji prawniczej postrewolucyjnej, czyli obecnej, zostanie przedstawiony w dalszej części opracowania.

EWOLUCJA EDUKACJI PRAWNICZEJ W POLSCE

W odróżnieniu od edukacji prawniczej w Chinach, edukacja w Polsce może pochwalić się wielowiekową tradycją²¹, choć polski system edukacji prawniczej jest podobny do tych, które wykształciły się w pozostałych państwach europejskich²². Pierwszy polski uniwersytet, będący jednocześnie jednym z najstarszych uniwersytetów na świecie – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie – został założony w 1364 r. Spośród trzech utworzonych wydziałów: Wydziału Prawa, Wydziału Medycyny oraz Wydziału Nauk Wyzwolonych – najważniejszy był Wydział Prawa. Za najistotniejszy przedmiot w toku studiów uznawano naukę prawa rzymskiego, zaś na drugim miejscu stało prawo kanoniczne²³. W XV w. często dochodziło do wydawania przez uczonych z Uniwersytetu Jagiellońskiego opinii prawnych na temat polskiej polityki, w kwestiach stosunków międzynarodowych oraz sprawach prawa sądowego. Świadczy to o realnym wpływie uczelni na życie kraju²⁴.

Naukę prawa charakteryzowało wówczas przywiązanie do tradycji, kult dawnych autorytetów. Zmieniło się to pod wpływem prawa natury w okresie oświece-

¹⁸ J. Wiedong, *Legal Education in China: A Great Leap Forward of Professionalism*, “Kobe University Law Review” 2004, No. 39, s. 1.

¹⁹ Zob. S.-C. Leng, *The Role of Law in the People’s Republic of China as Reflecting Mao Tse-Tung’s Influence*, “Journal of Criminal Law and Criminology” 1977, DOI: <https://doi.org/10.2307/1142585>.

²⁰ J. Wiedong, *op. cit.*

²¹ Zob. T. Kruszewski, *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, Wrocław 2011.

²² Z. Gostynski, A. Garfield, *Taking the other road: Polish legal education during the past thirty years*, “Temple In & Comparative Law Journal” 1993, Vol. 7, s. 253.

²³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 140–141.

²⁴ *Ibidem*.

nia²⁵. Zaczęto podejmować generalną krytykę dotychczasowego systemu szkolnictwa uniwersyteckiego, wywodzącego się jeszcze z korporacji średniowiecznych²⁶. Obok prawa rzymskiego, które przeżywało wówczas swoisty kryzys, i prawa kanonicznego, wykładano prawo natury oraz prawo narodowe. Miejsce łaciny zastąpił język narodowy. Studia prawnicze miały przede wszystkim przygotować prawników aparatu państwowego oraz wymiaru sprawiedliwości, kształcono więc specjalistów z poszczególnych dziedzin prawa²⁷.

W okresie bezpaństwowości ciężko jest mówić w ogóle o funkcjonowaniu polskiej edukacji prawniczej, ponieważ formalnie ona nie istniała²⁸. Wystarczy wskazać, iż po 123 latach zaborów, w 1918 r. całe szkolnictwo wyższe było znikome. Jedynie w byłym zaborze austriackim funkcjonowały dwa uniwersytety, a w zaborze rosyjskim jeden, aczkolwiek był on ignorowany przez polskie społeczeństwo i nie włącza się go do tradycji polskiego szkolnictwa wyższego²⁹. Następnie podjęto próby odbudowy szkolnictwa, jednakże niewiele lat później – wskutek II wojny światowej – polska nauka ponownie doznała poważnych strat tak w kadrze naukowej, jak i w zakresie bazy materialnej³⁰.

W okresie socjalistycznym nie wprowadzono w Polsce zmian systemowych w edukacji prawniczej. Nastąpiły za to zmiany w programie nauczania oraz możliwościach kariery, dostosowujące tok studiów do nowego ustroju. Dekretem z 1947 r. zniesiono autonomię szkół wyższych, które od tego czasu miały prowadzić badania i edukować studentów w sposób sprzyjający kreowaniu świetlanej przyszłości komunistycznej³¹. W momencie upadku komunizmu sam system edukacji prawniczej pozostał w zasadzie niezmienny i obowiązuje do dzisiaj, z wyjątkiem niezbędnych modyfikacji związanych z przejściem do gospodarki wolnorynkowej³².

Należy też wspomnieć o planowanej ustawie określanej jako „Konstytucja dla nauki” bądź „Ustawa 2.0”, powstającej we współpracy między rządem a środowiskiem akademickim. Reforma ma wprowadzić liczne rozwiązania projakościowe

²⁵ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2015, s. 201.

²⁶ *Ibidem*, s. 202.

²⁷ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2: *Polska pod zaborami*, Kraków 2002, s. 19.

²⁸ Nadużyciem jednak byłoby stwierdzenie, że w okresie bezpaństwowości na terenach Polski zupełnie nie istniała edukacja prawnicza. Należy zwrócić uwagę np. na funkcjonującą w okresie 1808–1831 Szkołę Prawa Księstwa Warszawskiego, 1862–1869 Szkołę Główną Warszawską czy 1869–1915 Cesarski Uniwersytet Warszawski. Zob. szerzej: A. Bosiacki, *Z tradycji nauczania prawa w Warszawie w XIX i XX wieku. Czy istnieje warszawska szkoła prawa?*, [w:] *Wybrane problemy nauki i nauczania prawa*, red. P. Sadowski, E. Kozerska, A. Szymański, Opole 2010.

²⁹ *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój, prawo, organizacja*, red. S. Waltoś, A. Rozmus, Warszawa 2016.

³⁰ T. Brzezicki, *Ustrój szkolnictwa wyższego w Polsce*, Toruń 2010, s. 28.

³¹ *Ibidem*.

³² Z. Gostynski, A. Garfield, *op. cit.*, s. 253.

w zakresie edukacji na uczelniach wyższych. Uczelnie będą miały możliwość m.in. przeprowadzania egzaminów wstępnych na każdy kierunek studiów (wynik rekrutacji będzie stanowić co najmniej w 50% wynik z matury, a w maksymalnie 50% wynik egzaminu wstępnego) w celu dokonania dokładniejszej selekcji kandydatów na studia. Ma dojść do poprawy jakości kształcenia przez wzmocnienie udziału studentów w badaniach naukowych podczas studiów, a okres odbywanych przez nich praktyk studenckich będzie obejmować co najmniej 6 miesięcy, co w efekcie będzie się wiązać z większą wiedzą praktyczną absolwentów. Ponadto jedną z planowanych zmian jest uproszczenie warunków prowadzenia studiów wspólnie z zagranicznymi uczelniami³³.

Warto również wskazać na brak albo bardzo niewielką liczbę publikacji naukowych poświęconych kompleksowemu ujęciu tematyki edukacji prawniczej w Polsce oraz jej historii, co niewątpliwie jest tematem wartym szerszego i bardziej dogłębnego opracowania.

WSPÓLCZESNE RÓŻNICE W USTROJACH POLSKI I CHIN

Po przedstawieniu rysu historycznego, a przed rozpoczęciem analizy poszczególnych systemów edukacji prawniczej, należy naświetlić najistotniejsze różnice dotyczące aktualnie obowiązujących ustrojów politycznych, aby zrozumieć rzeczywistość, w których systemy te funkcjonują. Podstawowym do tego instrumentem będą konstytucje obu państw, czyli czterokrotnie nowelizowana Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej z 1988 r. oraz Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

Niniejsze rozważania warto rozpocząć od przedstawienia pewnych postanowień preambuły Konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej, która może być nieznaną polskiemu czytelnikowi. Została w nią wpisana kierownicza rola KPCh, a także podążanie ideami marksistowsko-leninowskimi, Mao Tse-Tunga, Deng Xiaopinga oraz teorią „Trzech Reprezentacji”³⁴. Znajduje się w niej także stwierdzenie, iż Chiny są obecnie w początkowej fazie budowy socjalizmu, a Chińczycy będą podążać ścieżką socjalistyczną, choć nie jest to po prostu socjalizm, lecz jest określany jako „socjalizm o chińskiej specyfice”³⁵. W art. 1 powyższego aktu zapisano, że

³³ Oficjalna strona internetowa założona na potrzeby „Konstytucji dla nauki”: <http://konstytucjadlanauki.gov.pl> [dostęp: 17.11.2017].

³⁴ Teoria komunizmu została stworzona przez J. Zemina, która stawia przed Partią 3 główne cele: zwiększenie produkcji (przyzwolenie na prywatną inicjatywę w gospodarce), rozwój kultury (promocja chińskiej kultury w świecie) oraz *consensus* polityczny (ostrożna demokratyzacja Partii, m.in. przez otwarcie jej dla biznesmenów). Zob. J. Zemin, *Selected Works of Jiang Zemin*, Vol. 1–3, Foreign Language Press.

³⁵ W angielskim przekładzie Comparative Constitutions Project przetłumaczony jako: Chinese-style socialism, www.constituteproject.org/constitution/China_2004.pdf?lang=en [dostęp: 26.10.2017].

Chińska Republika Ludowa to państwo socjalistyczne pod rządami demokratycznej dyktatury ludowej, której przewodzi klasa robotnicza.

Z kolei Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej³⁶. Obowiązujący ustrój polityczny to republika parlamentarna, realizująca zasadę pluralizmu. Na polską oraz całą europejską kulturę prawną silnie oddziałuje dziedzictwo prawa rzymskiego i fakt, iż na przestrzeni wieków prawnicy mieli istotny wpływ na kształtowanie prawa i państw w tym kręgu kulturowym³⁷. Fundamentalną różnicą jest zatem sposób sprawowania władzy – autorytarny w Chinach, gdzie – pomimo istniejącego teoretycznie systemu wielopartyjnego – to KPCh jest głównym ośrodkiem decyzyjnym, oraz demokratyczny w Polsce, w której uprawnieni obywatele, w drodze głosowania, wybierają na określony czas parlamentarzystów jako swoich przedstawicieli. Wiąże się to z istotną zmianą w postrzeganiu prawa przez społeczeństwo. Powyższe czynniki, w połączeniu z przedstawionymi wcześniej faktami dotyczącymi historii chińskiej kultury prawnej, kulturowego przywiązania do przywództwa silnej jednostki oraz skutkami socjalistycznego charakteru państwa, wpływają na niższe niż w krajach europejskich poważanie prawa, a przez to również prawników. Nie bez znaczenia jest też obecność konfucjanizmu, wciąż żywego i głęboko zakorzonego w świadomości społeczeństwa chińskiego, który znacznie większą wagę przykładą do zasad moralnych niż do norm prawnych³⁸. Wpływa on także na przywiązanie do hierarchicznego układu społecznego. Zdaje się jednak, że dochodzi do pewnych zmian w zakresie postrzegania prawa oraz zawodów prawniczych. Świadczyć o tym może gwałtowny wzrost pełnoetatowych prawników z 155 457 w 2009 r. do 244 255 w 2014 r.³⁹

Niepodważalnym fundamentem organizacji władzy w Polsce jest jej trójpodział⁴⁰, czyli rozdzielenie funkcji ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej pomiędzy oddzielne, niezależne od siebie instytucje. Chiny nie przyjęły tego systemu. Obowiązuje tam zasada jedności władzy państwowej. Zgodnie z art. 54 konstytucji chińskiej Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych (OZPL) jest organem władzy najwyższej w państwie. Jako odpowiednik jednoizbowego chińskiego parlamentu, nadzoruje i kreuje naczelne organy państwa, które przed nim odpowiadają. Jego działalność nie podlega kontroli żadnego in-

³⁶ Art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483).

³⁷ W. Bednaruk, *Nauka i nauczanie prawa w Chinach przed 1949 rokiem*, <https://international-conference2014.wordpress.com/2016/11/08/nauka-i-nauczanie-prawa-w-chinach-przed-1949-rokiem> [dostęp: 26.10.2017].

³⁸ Y. Feng, *Legal Culture In China: A Comparison to Western Law*, "Comparative Law Journal of the Pacific" 2010, Vol. 16, s. 120–121.

³⁹ *China Statistical Yearbook*, 2015, www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2015/indexeh.htm [dostęp: 26.10.2017].

⁴⁰ Art. 10 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483).

nego organu, z wyjątkiem tej *de facto* odbywającej się na forum Stałego Komitetu Biura Politycznego KPCh i samego Biura Politycznego⁴¹. OZPL posiada szerokie kompetencje w zakresie: ustrojodawczym; ustawodawczym; wyboru i odwołania osób piastujących najwyższe urzędy w państwie; podejmowania decyzji o wojnie i pokoju; nadzoru nad przestrzeganiem konstytucji; nadzoru nad działalnością Stałego Komitetu OZPL; oceny wykonania planu rozwoju społeczno-gospodarczego; innych kompetencji, niesprecyzowanych w konstytucji, a leżących w kompetencji najwyższego organu władzy państwowej⁴². Przez działalność tego organu realizuje się wyrażona w art. 3 konstytucji zasada demokratycznego centralizmu.

Działanie władzy sądowniczej ma kluczowe znaczenie dla funkcjonowania większości zawodów prawniczych. Władzę sądowniczą w Chinach sprawują: Najwyższy Sąd Ludowy (NSL), sądy powszechne różnych szczebli, sądy wojskowe i inne sądy specjalne. Sądy wyższego rzędu sprawują nadzór nad orzecznictwem sądów niższego rzędu, a nad orzecznictwem wszystkich sądów nadzór sprawuje NSL. Ten z kolei odpowiada przed OZPL i jego Stałym Komitetem, co wyklucza niezależność władzy sądowniczej w Chinach⁴³. Należy się zatem liczyć z faktem, że wyroki wydane przez chińskie sądy mogą być niejednokrotnie podyktowane motywami o charakterze politycznym. Art. 125 konstytucji stanowi o jawności postępowania sądowego oraz przyznaje oskarżonym prawo do obrony. Samo postępowanie jest dwuinstancyjne, z wyjątkiem spraw, w których w pierwszej instancji orzeka NSL oraz, co do zasady, uczestniczą w nim ławnicy⁴⁴.

Ostatnią, ale zdecydowanie nie najmniej ważną częścią rozważań dotyczących różnic pomiędzy polskim oraz chińskim porządkiem prawnym, będzie przedstawienie systemów źródeł prawa. W Polsce obowiązuje system prawa stanowionego, z zamkniętym katalogiem źródeł prawa określonym w rozdziale III Konstytucji RP. System źródeł prawa występujący w Chinach jest specyficzny. Chiny w procesie „uwspółcześniania” porządku prawnego czerpały pełnymi garściami z przykładów państw zachodnich, wskutek czego powstała swoista hybryda systemu źródeł prawa. Łączy on w sobie zarówno elementy prawa pozytywnego, jak i elementy właściwe systemowi precedensowemu⁴⁵. Formalnie nie obowiązuje tam zasada *stare decisis*, ale – ze względu na rozproszenie podmiotów uprawnionych do tworzenia prawa (lokalne regulacje na poziomie prowincji, okręgów, powiatów, gmin) – dochodzi do częstych niespójności poszczególnych aktów prawnych ze sobą, co jest jedną z największych bolączek systemu sądownictwa w Chinach. W związku z tym

⁴¹ J. Rowiński, W. Jakóbiec, *System konstytucyjny Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 2006, s. 42–44.

⁴² *Ibidem*, s. 46.

⁴³ *Ibidem*, s. 68.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 69.

⁴⁵ M. Dargas, *W jakim kierunku zmierza prawo Chińskiej Republiki Ludowej – ku systemowi common law czy kompleksowej kodyfikacji prawa?*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2012, nr 1, s. 67.

istotna jest działalność NSL polegająca na wydawaniu, w stosunku do aktów normatywnych i ich wykładni legalnej dokonywanej przez Stały Komitet OZPL, opinii wyjaśniających sposób zastosowania przepisów w praktyce. Ponadto wydaje on pismo urzędowe, w którym regularnie zamieszcza przykładowe orzeczenia z poszczególnych dziedzin prawa w celu ujednolicenia orzecznictwa⁴⁶.

OBECNY STAN EDUKACJI PRAWNICZEJ W POLSCE

Studia prawnicze cieszą się niezmiennie niezwykle popularnością w społeczeństwie polskim. Ukończenie prawa jest kojarzone z wysokimi zarobkami, prestiżem i możliwością podjęcia ciekawej pracy zawodowej. W roku akademickim 2016/2017 kierunek prawo zajął 3. miejsce pod względem ogólnej liczby zgłoszeń kandydatów⁴⁷.

Podstawą przyjęcia na publiczną uczelnię wyższą w Polsce jest świadectwo dojrzałości albo świadectwo dojrzałości i zaświadczenie o wynikach egzaminu maturalnego z poszczególnych przedmiotów⁴⁸. Na podstawie jego wyników w procesie rekrutacji jest dokonywana selekcja studentów na poszczególne uczelnie i kierunki. Nie funkcjonuje jednak jednolity system kryteriów branych pod uwagę przy aplikowaniu na określone kierunki. Mogą zatem występować różnice pomiędzy uczelniami w systemach obliczania punktów oraz przedmiotach maturalnych, od których jest uzależnione przyjęcie na studia.

Należy wspomnieć, iż szkoły wyższe w Polsce można podzielić na dwie kategorie: publiczne, co do zasady bezpłatne, cieszące się większym prestiżem, oraz niepubliczne, czyli zazwyczaj odpłatne, założone przez osoby prywatne⁴⁹. Przyjęcie na uczelnię niepubliczną jest z reguły uzależnione od uiszczenia opłaty, a nie od wyników z wyżej wspomnianego egzaminu.

Polska jest, na podstawie Deklaracji Bolońskiej z dnia 19 czerwca 1999 r., stroną programu określanego jako Proces Boloński. Ma on na celu zwiększenie międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego. Wskutek jego postanowień w Polsce obowiązuje system oparty na dwóch głównych cyklach kształcenia: studiach I stopnia (licencjackich/inżynierskich) i studiach II stopnia (magisterskich). Kierunek prawo jest prowadzony jako studia jednolite

⁴⁶ *Ibidem*, s. 63–65.

⁴⁷ Raport Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego o wynikach rekrutacji na rok akademicki 2016/2017, www.nauka.gov.pl/komunikaty/informacja-o-wynikach-rekrutacji-na-studia-na-rok-akademicki-2016-2017.html [dostęp: 03.11.2017].

⁴⁸ Art. 169 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. nr 164, poz. 1365).

⁴⁹ Szkoły publiczne mogą również prowadzić odpłatnie np. studia zaoczne odbywające się w systemie zjazdów.

magisterskie, z możliwością kontynuowania studiów na III stopniu⁵⁰. Oznacza to, że trwają one 5 lat, wyłączając możliwość uzyskania licencjatu z prawa. Po ich ukończeniu i zdaniu egzaminu dyplomowego, w ramach którego student jest zobowiązany do napisania pracy dyplomowej, a następnie odpowiedzi przed komisją na pytania związane z napisaną pracą, otrzymuje się tytuł magistra prawa. Są one zatem wyjątkiem od dwustopniowego podziału studiów. Wynika to w dużej mierze ze złożoności wykładanej materii. Ukonstytuowanie kierunku studiów jako jednolite magisterskie ma umożliwić uzyskanie przez ich absolwentów specjalistycznej wiedzy i przygotowanie do pracy w określonym zawodzie. Warto wspomnieć fakt podnoszenia w doktrynie, iż jest to nadmiernie długo i przyczyną może być struktura kształcenia powodująca powolność procesu nauczania, a nie złożoność poruszanych zagadnień. 5-letni tok nauczania generuje, według F. Zolla, jedynie niepotrzebne koszty, które nie przekładają się na bezpośrednie wyniki⁵¹.

Kwestia planu studiów nie jest w Polsce ujednolicona. Uczelnie mają prawo do samodzielnego kształtowania planu studiów przez uchwałę Rady Wydziału. Co ważne, nieodzowną podstawą, powtarzającą się na wszystkich uczelniach, są: prawoznawstwo, logika prawnicza, prawo konstytucyjne, prawo karne, prawo administracyjne, prawo cywilne, postępowanie administracyjne i sędowo-administracyjne, postępowanie karne, postępowanie cywilne, przedmioty historycznoprawne oraz konieczność odbycia (stosunkowo krótkiej) praktyki zawodowej. Przedmiotami pojawiającymi się na polskich wydziałach prawa są również: prawo międzynarodowe publiczne, prawo rodzinne i spadkowe, prawo własności intelektualnej, prawo Unii Europejskiej, prawa człowieka, prawo podatkowe, prawo pracy i ubezpieczeń społecznych, doktryny polityczno-prawne, prawo rolne, prawo ochrony środowiska, zajęcia z języka obcego⁵².

Na wydziałach prawa dominują dwie podstawowe metody nauczania. Pierwszą z nich jest wykład. Polega on na ustnym przekazywaniu słuchaczom wiedzy przez profesora zajmującego się daną gałęzią prawa. Co do zasady charakteryzuje się niską aktywizacją studentów, którzy są tutaj raczej stroną bierną, z ewentualną możliwością zadawania pytań pod koniec wykładu. Zajęcia mają charakter masowy, ponieważ uczestniczą w nich wszyscy studenci danego roku. Drugą metodą są ćwiczenia i seminaria. Ćwiczenia odbywają się w mniejszych grupach (zazwyczaj 15- lub 25-osobowych). W tym przypadku prowadzący ma znacznie większą możliwość interakcji ze studentami. W ich trakcie większy nacisk powinien być

⁵⁰ § 17 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów (Dz.U. z 2016 r., poz. 1596).

⁵¹ Zob. F. Zoll, *Przyszłość kształcenia prawników w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 6, s. 21.

⁵² Zrekonstruowane na podstawie planów studiów dla kierunku prawo na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytecie w Białymstoku, Uniwersytecie Warszawskim oraz Uniwersytecie Jagiellońskim.

kładziony na zagadnienia praktyczne i wykształcanie określonych umiejętności, a nie na wiedzę teoretyczną. Seminarium ma zbliżony charakter do ćwiczeń, jest jednak skierowane do studentów bardziej zaawansowanych, zazwyczaj na 4–5 roku studiów, posiadających określoną wiedzę na dany temat. Ponadto odbywa się ono w mniejszych grupach niż ćwiczenia. Współcześnie pojawiają się opinie, w związku ze znacznie łatwiejszym dostępem do podręczników i materiałów naukowych, jakoby masowe wykłady stawały się przeżytkiem, a dominującą formą powinny stać się ćwiczenia⁵³.

Biorąc pod uwagę powyższe, można uznać, że większy nacisk na studiach prawniczych jest kładziony na zagadnienia teoretyczne niż praktyczne. Należy jednak zwrócić uwagę na prężnie działające Uniwersyteckie Poradnie Prawne, w ramach których studenci udzielają bezpłatnych porad prawnych, wykształcając w ten sposób umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy. W roku akademickim 2015/2016 studenci pomogli w rozwiązaniu 8424 spraw, a w najlepszym okresie dla Uniwersyteckich Poradni Prawnych liczba spraw sięgała nawet 13 379 rocznie⁵⁴. Ponadto, w związku z bardziej rozwiniętym niż w Chinach sektorem usług prawniczych, wielu studentów odbywa ponadprogramowe praktyki w kancelariach prawnych.

Po ukończeniu 5 lat studiów od absolwenta wymaga się posiadania umiejętności posługiwania się ogólną wiedzą z zakresu dogmatycznych dyscyplin prawa oraz teorii i filozofii prawa, a także wiedzą specjalistyczną z zakresu nauk społecznych i ekonomicznych. Powinien posiadać wiedzę oraz szeroko rozumiane obycie w prawie, które pozwala na praktyczne wykorzystanie w pracy zawodowej wiedzy uzyskanej w toku studiów. Absolwent ma znaczące podstawy teoretyczne pozwalające mu na dalszy rozwój naukowy i specjalizowanie się w konkretnej dziedzinie prawa, jak również otwiera się przed nim wiele możliwych ścieżek kariery⁵⁵.

Najbardziej typowym wyborem ścieżki kariery po ukończeniu studiów jest świadczenie usług prawnych w takich zawodach, jak: adwokat, radca prawny, notariusz, komornik sądowy, sędzia, prokurator, rzecznik patentowy. Podjęcie wyżej wymienionych zawodów jest uzależnione od zdania aplikacji, czyli praktyki absolwentów prawa. Ma ona na celu: pogłębienie i aktualizację wiedzy prawni-

⁵³ Zob. przypis 49.

⁵⁴ Roczne sprawozdanie z działalności poradni w roku akademickim 2015/2016, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, www.fupp.org.pl/component/content/article/9-polski/aktualnosci/270-roczne-sprawozdanie-z-dzialalnosci-poradni-w-roku-akademickim-2015-2016 [dostęp: 02.11.2017].

⁵⁵ Nieobowiązujący formalnie, lecz wciąż aktualny od strony merytorycznej załącznik 85 do rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 września 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki z dnia 12 lipca 2007 r. (Dz.U. z 2007 r., nr 164, poz. 1166).

czej; praktyczne zaznajomienie aplikantów z zasadami wykonywania zawodów i przygotowanie do praktyki zawodowej przez m.in. wykonywanie zleconych przez patrona zadań i ćwiczeń praktycznych oraz zastępowanie go przed sądami, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami; zaznajomienie aplikanta z zasadami etyki zawodowej; przygotowanie do egzaminu zawodowego⁵⁶. Jest to wciąż bardzo popularna ścieżka, pomimo powszechnej opinii o przesyleniu rynku prawniczego. Zgodnie z danymi opublikowanymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości w 2017 r. do egzaminów wstępnych na aplikację adwokacką, radcowską oraz komorniczą przystąpiło łącznie 7997 osób⁵⁷.

Należy zauważyć, że nie wszyscy absolwenci studiów prawniczych planują ukończenie, zazwyczaj wieloletniej i niezwykle wymagającej, aplikacji. Część z nich kontynuuje edukację na studiach doktoranckich, natomiast pozostali podejmują pracę. Mogą oni znaleźć zatrudnienie w administracji rządowej, jednostkach samorządu terytorialnego oraz prywatnych przedsiębiorstwach. Ponadto rozległa wiedza o prawie oraz kompetencje miękkie, uzyskane w procesie studiów, znacznie ułatwiają rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej, niekoniecznie *stricte* prawniczej.

OBECNY STAN EDUKACJI PRAWNICZEJ W CHINACH

Deng Xiaoping zakończył rewolucję kulturalną i zapoczątkował rządy prawa, podążając za wzorem europejskiego prawa kontynentalnego. Było to wydarzenie otwierające nową erę w edukacji prawniczej. Rozpoczęto nabór na wydziały prawa, a liczba aplikujących rosła w tempie geometrycznym. W 1977 r., po latach zawieszenia działalności uniwersytetów, proces rekrutacyjny przeszło 256 studentów, a rok później – 995⁵⁸. Z danych statystycznych z 2014 r. wynika, iż na studia prawnicze aplikowało już 543 271 osób (przyjętych zostało 137 558)⁵⁹.

Kwestia form studiów, w aspekcie studiów prawniczych, oraz uprawnień zawodowych jest w Chinach znacznie bardziej zróżnicowana niż w Polsce. Uczelnie wyższe oferują różnego rodzaju kursy – czteroletnie, trzyletnie, a nawet dwuletnie⁶⁰.

⁵⁶ Sporządzone na podstawie regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej (uchwała nr 20/X/2017 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 16 lutego 2017 r.), regulaminu odbywania aplikacji adwokackiej (obwieszczenie Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 16 grudnia 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Regulaminu odbywania aplikacji adwokackiej) oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie organizacji i przebiegu aplikacji notarialnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 1668).

⁵⁷ Wstępne wyniki egzaminów na aplikacje prawnicze, www.ms.gov.pl/pl/informacje/news,9815,wstepne-wyniki-egzaminow-na-aplikacje-prawnicze.html [dostęp: 20.10.2017].

⁵⁸ J. Wiedong, *op. cit.*, s. 2.

⁵⁹ Zob. przypis 40.

⁶⁰ Zob. Z. Wang, *op. cit.* Autor wyodrębnił 10 funkcjonujących programów nauczania prawa.

Przyjmuje się, że podstawowym programem jest czteroletni licencjat (*Bachelors of Law*), oferowany przez wydziały prawa na uczelniach publicznych⁶¹ i ten właśnie najbardziej podstawowy tok studiów będzie punktem wyjściowym niniejszych rozważań. Dostanie się na studia uwarunkowane jest zdaniem *National Admission Test* – chińskiego odpowiednika matury, pisanego zazwyczaj przez uczniów w ostatniej klasie szkoły średniej⁶².

Tak jak w przypadku Polski, uczelnie wyższe można podzielić na publiczne oraz niepubliczne. W związku z późnym rozwojem uczelni prywatnych i głęboko zakorzenionym w świadomości poglądem o wyższości państwa nad podmiotami prywatnymi, uczelnie publiczne w Chinach są uważane za lepsze od prywatnych⁶³.

Program nauczania na wydziałach prawa jest mocno uzależniony od organów państwowych. Komisja Koordynacyjna (*Steering Committee*) ds. edukacji prawniczej, utworzona w ramach Ministerstwa Edukacji, ma za zadanie doradzać wszystkim wydziałom prawa w kwestii układania programu studiów oraz nadzorować ich działalność⁶⁴. Większość programów studiów zaczyna się od: zasad filozofii marksistowskiej, zasad marksistowskiej polityki ekonomicznej, współczesnej ekonomii i polityki światowej, bezpieczeństwa narodowego, szkolenia wojskowego. Dodatkowo zazwyczaj prowadzone są zajęcia z języka angielskiego i wychowania fizycznego⁶⁵. Od 1999 r. w każdym programie licencjackim muszą obowiązkowo wystąpić następujące przedmioty: prawoznawstwo, prawo konstytucyjne, historia prawa, prawo karne, prawo cywilne, prawo handlowe, postępowanie karne, postępowanie cywilne, prawo gospodarcze, prawo administracyjne, postępowanie administracyjne, prawo międzynarodowe publiczne, prawo międzynarodowe prywatne, międzynarodowe prawo gospodarcze oraz kryminologia⁶⁶.

Chińska edukacja cechuje się wysoką teoretycznością poruszanych zagadnień. Jest ona oparta na zmuszających do zaciętej rywalizacji egzaminach, sprawdzających raczej zasoby posiadanej wiedzy niż umiejętności krytycznego czy kreatywnego myślenia⁶⁷. Nie inaczej wygląda sytuacja w kwestii edukacji prawniczej. Przekazy-

⁶¹ X. Ding, *The Reform of Legal Education in China and Japan: Shifting from Continental to the American Model*, "Journal of Civil Law Studies" 2010, Vol. 3(1), s. 113.

⁶² Zob. A. Ash, *Is China's gaokao the world's toughest school exam?*, "The Guardian" 2016, www.theguardian.com/world/2016/oct/12/gaokao-china-toughest-school-exam-in-world [dostęp: 01.11.2017].

⁶³ H.Z. Zhu, S. Lu, *Development and Reform of Higher Education in China*, Woodhead Publishing Limited, 2011, DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-639-5.50001-2>, s. 1–9.

⁶⁴ Q. Kong, *Practice in Legal Education: International Experience and Chinese Response*, "Pacific McGeorge Global Business & Development Law Journal" 2009, No. 22, s. 42.

⁶⁵ N. Nielsen, *op. cit.*, s. 4.

⁶⁶ A.W. Conner, *op. cit.*, s. 8.

⁶⁷ Zob. N. Yuchtman, *Teaching to the tests: An economic analysis of traditional and modern education in late imperial and republican China*, "Explorations in Economic History" 2017, Vol. 63, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2016.11.003>.

wanie wiedzy odbywa się przede wszystkim w jednostronnej formie wykładowej, gdzie wykładowca tłumaczy określone zagadnienia, a studenci słuchają i sporządzają notatki. Podstawową formułą nauczania prawa w Chinach jest omawianie wypracowanych przez doktrynę, będących przede wszystkim materiały teorii prawa, zasad prawnych, a także uczenie się na pamięć kodeksów i ustaw. Znacznie rzadziej są poruszane kwestie praktyczne i poszczególne przypadki stosowania prawa⁶⁸. Jest to jeden z największych problemów chińskiej edukacji prawniczej. W teorii każdy student jest zobowiązany do odbycia dwu- bądź trzymiesięcznej praktyki w kancelarii prawnej lub w urzędach sądowych. Brak jest jednak określonego zarysu praktyk, przez co niejednokrotnie sprowadzają się one do dwu-, trzymiesięcznej przerwy od zwyczajowych zajęć⁶⁹. Istnieją również odpowiedniki Uniwersyteckich Poradni Prawnych, jednakże ich funkcjonowanie wciąż boryka się z wieloma problemami, wynikającymi w dużej mierze z kwestii omówionych w ramach niniejszych rozważań, takich jak: sceptycyzm społeczeństwa wobec mocy prawa czy uczenie się przez studentów na pamięć zagadnień przede wszystkim teoretycznych⁷⁰.

Studia zwieńczone są w sposób analogiczny do systemu obowiązującego w Polsce, czyli napisaniem i obroną pracy dyplomowej. Absolwent studiów licencjackich ma posiadać wiedzę na temat podstawowych instytucji prawnych oraz fundamentalną wiedzę o każdej z gałęzi prawa. Powinien też być zaznajomiony z systemem prawa chińskiego oraz powiązaną z nim polityką partii⁷¹. Jeżeli taki absolwent zdecyduje się praktykować prawo, musi posiadać odpowiednie kwalifikacje oraz certyfikat przyznawany przez wydział administracji sądowej pod nadzorem Rady Państwa Chińskiej Republiki Ludowej⁷². Uzyskanie go odbywa się przez zdanie egzaminu organizowanego przez organy władzy państwowej. O przystąpieniu do takiego egzaminu może wnioskować osoba, która ukończyła trzy lub więcej lat edukacji prawniczej na uniwersytecie bądź uzyskała licencjat/wyższy stopień naukowy w innej instytucji zajmującej się szkolnictwem wyższym⁷³. Oznacza to, że przystąpić do takiego egzaminu może nawet osoba, która nie ukończyła studiów prawniczych, a uzyskała licencjat z innego kierunku. N. Nielsen twierdzi na podstawie własnych obserwacji,

⁶⁸ N. Nielsen, *op. cit.*, s. 3.

⁶⁹ P.H. Phan, *op. cit.*, s. 11.

⁷⁰ Zob. szerzej: *ibidem*.

⁷¹ K. Abramson, *Paradigms in the cultivation of China's future legal elite: A case study of legal education in Western China*, "University of Hawaii Asian-Pacific Law & Policy Journal" 2006, Vol. 7, s. 328.

⁷² Zgodnie z art. 85 Konstytucji ChRL jest to najwyższy organ władzy wykonawczej. W świetle art. 89, który wymienia jego kompetencje, oraz art. 91, przyznającego Radzie Państwa prawo nadzorowania działalności w zasadzie wszystkich organów państwowych, należy stwierdzić, iż organ ten posiada absolutną władzę nad administracją państwową i samorządową.

⁷³ Art. 5 i 6 ustawy Law on Lawyers of the People's Republic of China z 1996 r., promulgowana 15 maja rozkazem nr 67 Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej.

że znaczna część absolwentów prawa nie planuje po studiach praktykowania prawa, raczej mają nadzieję na pracę dla rządu⁷⁴. Wynika to prawdopodobnie z silnej pozycji władzy państwowej i krótkiej tradycji rządów prawa. Szansa na uzyskanie takiej posady jednak znacznie rośnie, jeżeli absolwent będzie kontynuował naukę na studiach magisterskich, a potem – potencjalnie – doktoranckich.

Na studiach tego typu kładzie się większy nacisk na specjalizację w jednej z sfer dziedziny, takich jak: teoria prawa, prawo konstytucyjne i administracyjne, prawo karne, prawo cywilne i handlowe, prawo formalne, prawo gospodarcze. Programy studiów dla poszczególnych specjalizacji są zróżnicowane, a jedynym wspólnym elementem są wykłady z teorii marksistowskiej. Przyjęcie na studia jest uwarunkowane zdaniem egzaminu sprawdzającego wiedzę z prawa, polityki i języka angielskiego⁷⁵.

KLUCZOWY KONTRAST W EDUKACJI PRAWNICZEJ POLSKI I CHIN

Przedstawione powyżej systemy edukacji prawniczej różnią się. Istotna – w kontekście możliwości nawiązania współpracy pomiędzy polskimi oraz chińskimi wydziałami prawa – jest różnica w rodzajach kursów występujących w obu krajach. Zdaje się jednak, że nie to jest największą przeszkodą w nawiązaniu potencjalnej współpracy pomiędzy polskimi oraz chińskimi wydziałami prawa, zwłaszcza biorąc pod uwagę zbliżony system studiów doktoranckich. Najistotniejsza różnica pomiędzy systemem edukacji w Polsce i Chinach nie wynika z budowy samego systemu czy wykładanych przedmiotów. Ma ona bardziej podłoże ustrojowe, kulturowe i społeczne. Jest to skutkiem różnic w postrzeganiu istoty prawa oraz roli organów państwowych w życiu jednostek.

Należy zwrócić uwagę na zachodzące w społeczeństwie chińskim przemiany. Stopniowo przewartościowywane jest znaczenie prawa, a przez to zmiany dotyczą nie tylko edukacji prawniczej, ale również wielu innych aspektów życia w Chinach. Państwo Środka w tej chwili skłania się ku rozwojowi rządów prawa, odchodząc od praktyk z okresu rewolucji kulturalnej⁷⁶. Obrazuje to m.in. wzrost zainteresowania studiami prawniczymi. Jednakże edukacja prawnicza w Chinach wciąż boryka się z wieloma problemami: nadmierną teoretycznością studiów, jednoczesnym funkcjonowaniem różnych programów studiów prawniczych czy wynikającym z burzliwej historii brakiem poczucia stabilności prawa przez społeczeństwo. Lo-

⁷⁴ N. Nielsen, *op. cit.*, s. 4.

⁷⁵ K. Abramson, *op. cit.*, s. 328–330.

⁷⁶ Oczywiście „w graniach rozsądku”. Nie ma wątpliwości co do tego, że w przypadku wydania tzw. *red-letterhead documents* przez organy administracji bądź KPCh, nawet prawo spisane, powszechnie obowiązujące, może być zmienione na potrzeby danej sprawy. Zob. N. Nielsen, *op. cit.*, s. 8.

gicznym rozwiązaniem w tej sytuacji jest sięganie po wzorce, instytucje, systemy wypracowane w krajach, które mogą poszczycić się wieloletnią kulturą prawną, jak państwa europejskie oraz anglosaskie. Zwiastuje to znacznie większe możliwości oraz chęci w zakresie nawiązywania współpracy z chińskimi wydziałami prawa, co jest bardzo ważne w kontekście nieustającego rozwoju gospodarczego Chin.

PODSUMOWANIE

Pomiędzy Chinami i Polską niewątpliwie występują znaczące różnice zarówno w systemie edukacji prawniczej, jak i w całej kulturze prawnej. Nie wydają się one zarazem tak diametralne, by miały uniemożliwić prowadzenie współpracy w zakresie edukacji prawniczej. Naturalne jest to, że ze względu na różnice w specyfice prawa współpraca będzie się początkowo odbywać w węższym zakresie (np. w prawie karnym), natomiast w takich dziedzinach, jak prawo międzynarodowe czy teoria prawa, pozostaje szerokie pole do działania.

Potencjalna współpraca mogłaby przyjąć formę projektów badawczych oraz wymian studenckich, a także kadrowych. Strona polska jest w stanie zaoferować edukację z zakresu prawa międzynarodowego i prawa Unii Europejskiej, szczególnie interesującego stronę chińską ze względu na wchodzenie, na szeroką skalę, na rynki krajów europejskich. Z kolei Polakom znajomość specyfiki prawa chińskiego i kultury chińskiej ułatwiłaby nawiązywanie współpracy nie tylko naukowej, ale i gospodarczej. Jest to istotne, ponieważ chińskie władze podejmują w ostatnich latach działania mające na celu poprawę dostępu do rynku chińskiego i tworzenie większych możliwości dla inwestorów z zagranicy, w tym głównie z Europy⁷⁷.

Powyżej wskazane działania mogą mieć pozytywny wpływ na rozwój nauki i relacje polsko-chińskie. Ze strony polskiej szukanie możliwości do nawiązania ściślejszych relacji z najludniejszym państwem świata, a w perspektywie najbliższych lat – prawdopodobnie największym mocarstwem świata, wydaje się co najmniej rozsądnym posunięciem. Należy stwierdzić, iż istnieje obopólna chęć do współpracy, co jest absolutną podstawą do podejmowania związanych z tym działań. Ponadto, jak wskazano na wstępie, już powstają na świecie ośrodki zajmujące się prawem chińskim. Zdaje się, że to najwyższy czas, aby polskie wydziały prawa postawiły na postępowość i również zaczęły zajmować się tym zagadnieniem na szerszą skalę⁷⁸.

⁷⁷ Zob. D. Szymański, *Zaczęła się wielka rewolucja w Chinach. „Dla chcących zarobić to jak koniec zimnej wojny”*, „Businessinsider”, 2017, <https://businessinsider.com.pl/gielda/spolki/inwestycje-w-chinach-rynek-otwiera-sie-na-zagraniczny-kapital/7wed2my> [dostęp: 17.11.2017].

⁷⁸ Warto zwrócić uwagę na bardzo dobry sygnał w tym kierunku, ponieważ już powstają w Polsce pierwsze kursy prawa chińskiego. Obecnie tego typu zajęcia prowadzi Uniwersytet Śląski w Katowicach oraz Uniwersytet Gdański. Pierwsza edycja tego kursu odbyła się na Uniwersytecie Śląskim w roku akademickim 2016/2017.

BIBLIOGRAFIA

- Abramson K., *Paradigms in the cultivation of China's future legal elite: A case study of legal education in Western China*, "University of Hawaii Asian-Pacific Law & Policy Journal" 2006, Vol. 7.
- Altbach P.G., *Chinese Higher Education in an Open-Door Era*, [w:] *The International Imperative in Higher Education. Global Perspectives on Higher Education*, Rotterdam 2013,
DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-6209-338-6_34.
- Ash A., *Is China's gaokao the world's toughest school exam?*, "The Guardian" 2016, www.theguardian.com/world/2016/oct/12/gaokao-china-toughest-school-exam-in-world [dostęp: 01.11.2017].
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.
- Bednaruk W., *Nauka i nauczanie prawa w Chinach przed 1949 rokiem*, <https://internationalconference2014.wordpress.com/2016/11/08/nauka-i-nauczanie-prawa-w-chinach-przed-1949-rokiem> [dostęp: 26.10.2017].
- Bociański N., *Chiny w XIX i na początku XX wieku. Zarys sytuacji politycznej i społecznej*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2014, nr 1.
- Bosiacki A., *Z tradycji nauczania prawa w Warszawie w XIX i XX wieku. Czy istnieje warszawska szkoła prawa?*, [w:] *Wybrane problemy nauki i nauczania prawa*, red. P. Sadowski, E. Kozerska, A. Szymański, Opole 2010.
- Brzeziński T., *Ustrój szkolnictwa wyższego w Polsce*, Toruń 2010.
- China-EU Law School, http://en.cesl.edu.cn/About_us.htm [dostęp: 20.10.2017].
- China Statistical Yearbook*, 2015, www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2015/indexeh.htm [dostęp: 26.10.2017].
- Chinese-style socialism, www.constituteproject.org/constitution/China_2004.pdf?lang=en [dostęp: 26.10.2017].
- Conner A.W., *China's Lawyers and Their Training: Enduring Influences and Disconnects*, [w:] *Legal Development in East Asia: China and Vietnam Compared*, eds. J. Gillespie, A.H.Y. Chen, London 2009.
- Dargas M., *W jakim kierunku zmierza prawo Chińskiej Republiki Ludowej – ku systemowi common law czy kompleksowej kodyfikacji prawa?*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2012, nr 1.
- Ding X., *The Reform of Legal Education in China and Japan: Shifting from Continental to the American Model*, "Journal of Civil Law Studies" 2010, Vol. 3(1).
- Edukacja*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/edukacja;3896542.html> [dostęp: 23.11.2017].
- Feng Y., *Legal Culture In China: A Comparison to Western Law*, "Comparative Law Journal of the Pacific" 2010, Vol. 16.
- Finnish China Law Center, <http://blogs.helsinki.fi/chinalawcenter/objectives> [dostęp: 20.10.2017].
- Gostynski Z., Garfield A., *Taking the other road: Polish legal education during the past thirty years*, "Temple In & Comparative Law Journal" 1993, Vol. 7.
- Gries P., *China's New Nationalism: Pride, Politics, and Diplomacy*, University of California Press, 2004, **DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2006.00358.x>**.
- <http://konstytucjadlanauki.gov.pl> [dostęp: 17.11.2017].
- Kaufman A.A., *The "Century of Humiliation" and China's National Narratives*, www.uscc.gov/sites/default/files/3.10.11Kaufman.pdf [dostęp: 28.10.2017].
- Kong Q., *Practice in Legal Education: International Experience and Chinese Response*, "Pacific McGeorge Global Business & Development Law Journal" 2009, No. 22.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483).
- Kruszewski T., *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, Wrocław 2011.
- Law on Lawyers of the People's Republic of China z 1996 r., promulgowana 15 maja rozkazem nr 67 Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej.

- Leng S.-C., *The Role of Law in the People's Republic of China as Reflecting Mao Tse-Tung's Influence*, "Journal of Criminal Law and Criminology" 1977, DOI: <https://doi.org/10.2307/1142585>.
- Nielsen N., *Legal education in China. How do Chinese universities prepare law students for legal practice*, 2011, www.academia.edu/3643300/Legal_education_in_China_How_do_Chinese_universities_prepare_law_students_for_legal_practice [dostęp: 18.11.2017].
- Obwieszczenie Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 16 grudnia 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Regulaminu odbywania aplikacji adwokackiej.
- Phan P.H., *Clinical Legal Education in China: In Pursuit of a Culture of Law and a Mission of Social Justice*, "Yale Human Rights and Development Journal" 2005, Vol. 8(1).
- Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2: *Polska pod zaborami*, Kraków 2002.
- Polit J., *Wojny chińskich warlordów 1916–1928*, Zabrze–Tarnowskie Góry 2017.
- Raport Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego o wynikach rekrutacji na rok akademicki 2016/2017, www.nauka.gov.pl/komunikaty/informacja-o-wynikach-rekrutacji-na-studia-na-rok-akademicki-2016-2017.html [dostęp: 03.11.2017].
- Roczne sprawozdanie z działalności poradni w roku akademickim 2015/2016, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, www.fupp.org.pl/component/content/article/9-polski/aktualnosci/270-roczne-sprawozdanie-z-dzialalnosci-poradni-w-roku-akademickim-2015-2016 [dostęp: 02.11.2017].
- Rowiński J., Jakóbiec W., *System konstytucyjny Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 2006.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 września 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki z dnia 12 lipca 2007 r. (Dz.U. z 2007 r., nr 164, poz. 1166).
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów (Dz.U. z 2016 r., poz. 1596).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie organizacji i przebiegu aplikacji notarialnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 1668).
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2015.
- Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój, prawo, organizacja*, red. S. Waltoś, A. Rozmus, Warszawa 2016.
- Szymański D., *Zaczęła się wielka rewolucja w Chinach. „Dla chcących zarobić to jak koniec zimnej wojny”*, „Businessinsider”, 2017, <https://businessinsider.com.pl/gielda/spolki/inwestycje-w-chinach-rynek-otwiera-sie-na-zagraniczny-kapital/7wed2my> [dostęp: 17.11.2017].
- Uchwała nr 20/X/2017 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 16 lutego 2017 r.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. nr 164, poz. 1365).
- Wang Z., *Legal Education in Contemporary China*, "The International Lawyer" 2002, Vol. 36(4).
- Wiedong J., *Legal Education in China: A Great Leap Forward of Professionalism*, "Kobe University Law Review" 2004, No. 39.
- Wstępne wyniki egzaminów na aplikacje prawnicze, www.ms.gov.pl/pl/informacje/news,9815,wstepne-wyniki-egzaminow-na-aplikacje-prawnicze.html [dostęp: 20.10.2017].
- Yale Law School, <https://law.yale.edu/china-center/programs/chinese-legal-reform> [dostęp: 20.10.2017].
- Yuchtman N., *Teaching to the tests: An economic analysis of traditional and modern education in late imperial and republican China*, "Explorations in Economic History" 2017, Vol. 63, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2016.11.003>.
- Zemin J., *Selected Works of Jiang Zemin*, Vol. 1–3, Foreign Language Press.
- Zhu H.Z., Lu S., *Development and Reform of Higher Education in China*, Woodhead Publishing Limited, 2011, DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-639-5.50001-2>.
- Zoll F., *Przyszłość kształcenia prawników w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 6.

SUMMARY

The article concerns the current system of legal education in Poland and China. It presents the main factors that have an influence on *status quo* of both systems – the matters of their historical evolution, cultural attitude of society and the political system. The author points already existing cooperation within the scope of legal education of China and western countries, considering also about the future of potential cooperation of Polish and Chinese law faculties.

Keywords: Poland; China; legal education